

קליטת עולי אתיופיה בהיבט לשוני, חברתי וחינוכי

השתלבות בתעסוקה: מחקר הערכה מעצבת של תוכנית דל"ת פתוחה

אסתר לוינסון

המאמר בא לסכם את ההערכה הכוללת שליוותה את תוכנית דל"ת פתוחה בשנים תשס"ח-תשס"ט. מטרת התוכנית הייתה לקדם את התעסוקה בקרב אוכלוסיות שאינן משתלבות באורח מלא בשוק העבודה, מתוך הבנה שקיים קשר הדוק בין היעדר תעסוקה לבין עוני. ההערכה המעצבת כללה רקע על תוכניות חינוך לתעסוקה עבור מבוגרים מיעוטי השכלה, האמצעים שעמדו לרשות התוכנית, הפערים בין תכנון לבין ביצוע והסיבות שהביאו לכך, תפוקות התוכנית מבחינת מספר כיתות ולומדים, התוצאות של התוכנית לפי דעתם של הלומדים בה, התועלות שלה והטמעתה במערך החינוך למבוגרים. ההערכה מצאה כי התוכנית הגיעה לאוכלוסיית היעד שנקבעה, אך חלק מהלומדים בה לא נטו להשתתף בכוח העבודה האזרחי. אחריותם של השותפים לא הוגדרה מראש, ועל כן חלק מהמרכיבים של התוכנית לא פעלו כהלכה וכן חסר מידע על מידת התקדמותם של הלומדים בשפה העברית ובעולם התעסוקה. התוכנית יצרה פלטפורמה של איסוף מידע על הלומדים שראוי להשתמש בה גם בתוכניות אחרות. כמו כן היא הקימה אתר למידה שכדאי לשלב אותו בתוכניות השכלה למבוגרים.

הקדמה: אופייה של התוכנית דל"ת פתוחה

תוכנית דל"ת (=דרך לתעסוקה) פתוחה היא חלק ממיזם של ג'וינט ישראל וממשלת ישראל, אשר הקימו בשנת 2005 חברה לתועלת הציבור בשם 'תב"ת' (תנופה בתעסוקה). המטרה הייתה לקדם את התעסוקה בקרב אוכלוסיות שאינן משתלבות באורח מלא בשוק העבודה, מתוך הבנה שקיים קשר הדוק בין היעדר תעסוקה לבין עוני (נאון, קינג וולדה-צדיק 2006). החברה פיתחה תוכניות לאוכלוסיות יעד שונות, ו'דל"ת פתוחה' נועדה בעיקר לאוכלוסיית עולי אתיופיה וגם לעולי קווקז ובוכרה (תב"ת, 2008). שיעור התעסוקה בקרב עולי אתיופיה היה ב-2006 כ-57% בלבד, לעומת כ-76% בקרב כלל היהודים (בנק ישראל, 2006). חלק נכבד מעולי אתיופיה מצאו את פרנסתם כעובדים לא מקצועיים, ושיעור גבוה יחסית מהם הועסקו על ידי חברות כוח אדם; היה לכך ביטוי גם בשכר חודשי נמוך. כפועל יוצא מיחס תלתי גבוה, שיעור תעסוקה נמוך ושכר ירוד, רמת החיים של משפחות יוצאי אתיופיה נמוכה.

אסתר לוינסון היא בעלת תואר שני בתכנון ערים ואזורים. עוסקת בתכנון חברתי ובהערכת תוכניות. הכותבת מבקשת להודות ללומדים, לרכזות ולמורות שהתראיינו למחקר וכן למנהלות התוכנית ששיתפו פעולה איתה לאורך כל המחקר.

1 יחס תלות – היחס בין האוכלוסייה היצרנית בגיל כוח העבודה (20-64) לבין אוכלוסיית התלויים עד גיל 19 ואוכלוסיית התלויים בגיל 65 ומעלה.

מטרות התוכנית היו:

1. חיזוק ידיעת השפה העברית והעלאת רמת ההשכלה על-ידי שילוב המשתתפים בתוכניות להשלמת השכלה ברמות בית ספר יסודי, וכן 10 ו-12 שנות לימוד, לצורך קידום של הלומדים ופתיחת אפשרויות לשילובם בהכשרה מקצועית.
2. חיזוק השילוב החברתי של העולים על-ידי יצירת רצף של למידה – הכנה לעבודה ושילוב בתעסוקה.
3. שילוב בעבודה על-ידי שיפור העברית והקניית השכלה.
4. קידום במקומות העבודה.
5. פיתוח שיטות לימוד חדשניות ואפקטיוויות, שיביאו לעידוד הלמידה לאורך החיים המקצועיים.

התוכנית נועדה לפעול בשלושה מסלולים:

1. כיתות אינטנסיוויות לאנשים שאינם עובדים. במסלול זה למדו 700 שעות, 5 ימים בשבוע, במשך 6 חודשים. הלומדים היו זכאים לקצבאות של הביטוח הלאומי לאורך התקופה.
2. כיתות רגילות לאנשים עובדים או שאינם עובדים. במסלול זה למדו 280 שעות, פעמיים בשבוע, במשך שנת הלימודים.
3. כיתות 'עבודה בעברית' לאנשים עובדים במקום העבודה שלהם, תוך שיתוף פעולה עם המעסיקים. תוכנית 'דל"ת פתוחה' החלה לפעול במתכונתה המקורית כפיילוט בשנת 2007 והסתיימה בשנת 2010. במשך השנים למדו בה 633 אנשים, מנהרייה בצפון ועד באר שבע בדרום. אוכלוסיית הלומדים הייתה מגוונת: עולי אתיופיה ועולי מדינות חבר העמים, במיוחד מבוכרה ומקווקז, לומדים חסרי השכלה וגם אקדמאים, צעירים ומבוגרים, חסרי ניסיון תעסוקתי וגם אנשים עובדים.

מחקר הערכה

- התוכנית לוותה בהערכה מעצבת בשנות הלימודים תשס"ח ותשס"ט. ההערכה עסקה בסוגיות הבאות:
1. סקירת ספרות על חינוך מבוגרים, אוריינות מבוגרים, תוכניות להשלמת השכלה ולשילוב מהגרים ומבוגרים מעוטי השכלה בתעסוקה במדינות אחרות.
  2. בחינת האמצעים שעמדו לרשות התוכנית כדי להשיג את יעדיה, כמו כוח אדם וכיתות לימוד. וכן ברור השאלות:
  3. האם התוכנית הגיעה לאוכלוסיית היעד שנקבעה?
  4. כמה אנשים השתתפו בתוכנית, ומה היו המאפיינים שלהם?
  5. מה היו התוצאות של התוכנית? האם המשתתפים שיפרו את ידיעת העברית? האם הם התקדמו במקומות העבודה שלהם?
  6. האם התוכנית פיתחה שיטות לימוד חדשניות שלא נעשה בהן שימוש קודם לכן?

כלי ההערכה היו:

- שאלון ללומדים.** נדגמו 9 מתוך 39 כיתות, ו-77 הלומדים בהן מילאו שאלונים בראיון פנים-אל-פנים. השאלונים כללו פרטים אישיים ושאלות על ניסיון תעסוקתי, השכלה, סיבות הפנייה ללימודים ב'דל"ת פתוחה', שביעות רצון מהתוכנית ועוד.
- ראיונות.** בכל מקום שבו נדגמו הכיתות נערך ראיון עם המורה ועם רכזת ההשכלה המקומית.
- שאלון למורות.** במסגרת המחקר הופצו שני שאלונים: משרד החינוך הפיץ שאלונים בקרב המורות בסוף השנה ובו שאלות על הכיתות, רמת הידע של הלומדים, מקצועות הלימוד ועוד. שאלון שני הופץ למורות במסגרת המעקב אחרי הטמעת התוכנית.
- השתתפות בישיבות.** השתתפות בישיבות צוות היגוי וצוותים אחרים הקשורים לתוכנית.
- תוכנת ניהול.** פותחה תוכנת ניהול שיצרה מאגר מידע על הלומדים בתוכנית. הנתונים שהוזנו הועמדו לרשות ההערכה.

תוכניות חינוך מבוגרים ושילובם בתעסוקה במדינות שונות

סקירה של תוכניות לחינוך מבוגרים ושילובם בשוק העבודה העלתה כי קיים מגוון רחב של תוכניות שניתן לחלק אותן לפי קטגוריות שונות כמו אוכלוסיית יעד, ספקי השירות, הגורם המממן, הגורם המפקח, משך התוכנית ועוד.

אוכלוסיית יעד. יש תוכניות עבור אוכלוסיות יעד שונות כמו: אוכלוסיות של עמים ילידים, מהגרים שנמצאים כיום כמעט בכל מדינה ולא רק במדינות הגירה קלאסיות כמו ארצות הברית, אנשים מעוטי השכלה שנשרו ממערכת הלימודים בנעוריהם, או שלא למדו כלל ועוד.

ספקי השירות. יש תוכניות המבוצעות על ידי גורמים ממשלתיים, יש תוכניות שמבוצעות על ידי ארגונים של החברה האזרחית, ויש תוכניות שהיוזמה והביצוע שלהן נתונים בידי חברות מסחריות המעוניינות לקדם את העובדים כדי לשפר את הביצועים שלהם, וכמובן קיימים שילובים בין הספקים השונים.

הגורם המממן. יש תוכניות הממומנות על ידי הממשלות, במיוחד כאשר מדובר בקליטת מהגרים; יש חברות וארגונים של החברה האזרחית שיוצרות שותפויות עם גורמים ממשלתיים.

גורם מפקח. כמעט בכל המדינות משרד החינוך מפקח על התוכניות.

משך התוכנית ואופייה. יש תוכניות אינטנסיביות המעניקות שעות לימוד רבות במשך חודשים ספורים ויש תוכניות המעניקות מעט שעות בתקופה קצרה. רוב התוכניות נמשכות חודשים ספורים.

תוכנית 'דל"ת פתוחה' נועדה לאוכלוסיית מהגרים המתקשה להשתלב בתעסוקה מלאה, והיא בוצעה במימון משותף של ארגון לא ממשלתי (ג'וינט ישראל) יחד עם ממשלת ישראל; במקרים של הוראת העברית במקומות העבודה, גם המעסיק השתתף במימון. התוכנית בוצעה על ידי ההתאגדות לחינוך מבוגרים בישראל, המורים הועסקו על ידי משרד החינוך ו/או על ידי המתנ"סים שאף סיפקו את הכיתות, משרד החינוך פיקח על התוכנית, והיא נמשכה בין 6 ל- 10 חודשים.

ממצאי ההערכה

האמצעים שעמדו לרשות התוכנית כדי להשיג את מטרותיה כללו

כוח אדם ניהולי

ארבעה אנשים ניהלו את התוכנית:

- מפקחת ארצית ללמודי השכלת יסוד באגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך;
- מנהלת תוכניות מטעם תב"ת שהייתה אחראית במסגרת תפקידה על תוכניות תעסוקה, וביניהן 'דל"ת פתוחה';
- מנהלת מטעם הג'וינט שהייתה אחראית על איתור שותפים פוטנציאליים, התיאום ביניהם, מעקב אחרי ביצוע וגיוס הלומדים.
- רכזת בחצי משרה שהייתה אחראית על התיאום בין השותפים, מעקב אחרי ביצוע וגיוס הלומדים בצפון הארץ.

כוח הוראה

התוכנית העסיקה מורות, שעבדו עם מבוגרים במסגרות אחרות כמו אולפנים או 'תוכנית ויסקונסין' וכדומה. חלק מהמורות העסיק ישירות משרד החינוך וחלק העסיקו מרכזי ההשכלה ביישובים. המורות שהעסיק משרד החינוך נהנו ממימון של השתתפותן בכנסים, ימי עיון, השתלמויות והדרכות. המורות בהעסקת מרכזי ההשכלה קיבלו שכר רק עבור עבודתן בהוראה, ולכן חלקן לא הגיעו להשתלמויות.

סדנאות

יזמי התוכנית תכננו לשלב סדנאות תעסוקה בתוכנית: 30 שעות בכיתה האינטנסיביות ו-18 שעות בכיתה הרגילה. מטרת הסדנאות הייתה להגביר את המוטיבציה להצטרפות לכוח העבודה ולהקנות כלים להשתלבות, כמו למשל: לתרגל מיומנויות בחיפוש עבודה, הצגה עצמית, אסטרטגיות במקום העבודה וכיוצא בזה. מפעילי הסדנאות היו גופים מנוסים בתחום הנחיית קבוצות. בשלב הפיילוט בוצעו הסדנאות בסוף הלימודים במשך ימים רצופים. מבצעי הסדנאות המליצו על שילובן במערך הלימודים תוך שמירה על רצף בין הלימודים הפרונטליים לסדנאות ונוכחות המורה בסדנאות. האוכלוסייה של יוצאי אתיופיה אינה רגילה לדפוס לימודים של סדנה, ועקב זאת עלו כמה קשיים בעת הביצוע:

- המשתתפים היו ביישנים, הם לא רגילים לדבר על עצמם.
- היו בעיות תקשורת בין הלומדים למנחה, בגלל קשיי שפה.
- חלק מהכלים לא היו רגישי תרבות, והמנחות התקשו למצוא הפעלות מתאימות.
- בשנת תשס"ח התקיימה סדנה בכיתה אחת מתוך 13 כיתות רגילות.
- בשנת תשס"ט התקיימו סדנאות ב-7 כיתות מתוך 18 כיתות רגילות.

במהלך הלימודים התברר כי יש קבוצות שעברו לפני הלימודים או במקביל להם סדנאות במסגרות האם שלהם, כמו 'אשת חיל' או 'עצמאות', ולא היה צורך בקיום סדנאות בכיתות. מאידך, לא היה קשר לסדנאות שהתקיימו מחוץ ללימודים ולא היה תיאום בין המורות בכיתות לבין מנחי הסדנאות בתוכניות התעסוקה. לכן שתי המסגרות לא תמכו ולא השלימו זו את זו.

רכזי תעסוקה

במסגרת הג'וינט מופעלות תוכניות לעולים בתחום התעסוקה – 'אשת חיל', 'אבי חיל' ו'עצמאות' – שבמסגרתן עובדים רכזי תעסוקה. תוכנית 'דל"ת פתוחה' שאפה להפגיש את הלומדים עם רכזי התעסוקה של הפרויקטים, במטרה לחשוף בפני הלומדים את אפשרויות התעסוקה בפני הלומדים. בשנת תשס"ח נערכו מפגשים ב-3 כיתות מתוך 13 כיתות רגילות. בשאר הכיתות לא נערכו מפגשים משתי סיבות מרכזיות:

ראשית, לא היה ברור מי צריך לזמן את הרכזים, באיזה שלב של הלימודים, מהן הציפיות של המשתתפים וכיצד הם יכולים לשמור על קשר עם הרכזים לצורך חיפוש עבודה באופן פעיל. שנית, המשתתפים שהגיעו מתוך תוכניות התעסוקה הכירו את הרכזים ונפגשו אתם במסגרת אותן תוכניות.

אתר למידה

מט"ח (המרכז לטכנולוגיה חינוכית) פיתח את אתר 'דל"ת פתוחה' ובו פרקי לימוד בנושא תעסוקה: בוחרים לעבוד, להיות עובד בישראל, לחפש ולמצוא עבודה, ראיון עבודה, להצליח בעבודה, תקשורת עם מנהלים, לעבוד בצוות, קידום בעבודה וזכויות עובדים (מקור: אתר האינטרנט של 'דל"ת פתוחה'). אחרי פיתוח האתר נערכו ניסיונות הפעלה והתברר כי הלומדים הפעילו בהצלחה את האתר. לאחר עליית האתר לאוויר פיתח האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך מדריך למורה שחשף בפני כוח ההוראה את האפשרויות שיש באתר.

תפוקות

שיווק התוכנית

יזמי התוכנית הניחו שהמשתתפים בתוכניות התעסוקה של הג'וינט – תוכניות 'אשת חיל', 'אבי חיל' ו'עצמאות' – מגויסים לתוכנית 'דל"ת פתוחה'. המתנסים ומרכזי ההשכלה התבקשו לגייס מועמדים

נוספים לתוכנית. המרכזים נעזרו במגשרות מהקהילה, בארגונים לקליטת עלייה ובמחלקות הרווחה המקומיות.

לוח זמנים לפתיחת הכיתות

הכיתות היו צריכות להיפתח אחרי חגי תשרי ולהסתיים בחודשים יוני-יולי. בפועל רוב הכיתות נפתחו מאוחר יותר, בגלל הצורך לבנות שותפויות ולגייס את הלומדים. כתוצאה מכך הלימודים בחלק מהכיתות לא הסתיימו באותה שנת לימודים שבה נפתחו, והלומדים יצאו לחופשת קיץ. חוסר הרצף בלימודים פגם בהתמדה ובהישגים. בנוסף לקשיים אלה, הכיתות באזור הדרום נפתחו מאוחר יותר בשנת תשס"ט, בגלל מבצע 'עופרת יצוקה'.

מספר כיתות

תוכננו 40 כיתות לימוד, מהן 10 כיתות אינטנסיוויות, 19 כיתות רגילות ו-11 כיתות 'עבודה בעברית'. בפועל התקיימו 39 כיתות מהן 2 כיתות אינטנסיוויות, 31 כיתות רגילות ו-6 כיתות 'עבודה בעברית'. התברר כי פתיחה של כיתה אינטנסיווית דורשת שיתוף פעולה ותיאום בין גורמים רבים: שירות התעסוקה שהיה צריך להפנות את הלומדים, המוסד לביטוח לאומי שהיה צריך לשלם את הקצבאות ללומדים, משרד החינוך שהיה צריך להקצות מורה, המתנ"ס שהיה צריך להקצות חדר כיתה, גורמים שהיו צריכים להפיץ את הידיעה על היוזמה כדי לגייס לומדים כמו מרכזי צעירים ומחלקות לקליטת עלייה ברשויות המקומיות. כמו כן נדרש תיאום עם החממה התעסוקתית האמורה לקלוט את הבוגרים המוכשרים של הקורס, כדי לקיים את הרצף של לימודים ותעסוקה ועוד. במסגרת הכיתה הראשונה שהיוותה פיילוט לתוכנית התגלעו קשיים ביצירת הרצף בין לימודים ותעסוקה והלומדים שציפו להשתלבות בעבודה התאכזבו. במסגרת ההערכה התברר כי הלומדים בכיתה האינטנסיווית חשו שהלימודים נכפו עליהם, ורובם לא רצו להשתלב בעבודה.

חלק מכיתות 'עבודה בעברית' קצרו הצלחה רבה מבחינת מספר הלומדים, התמדה ושיפור התפקוד בעבודה, אולם גם במסלול זה התגלו קשיים בארגון ובביצוע. היה צורך במספר אפקטיווי של לומדים, מקומות עבודה יציבים, מחויבות של המעסיקים לתאם משמרות, לתאם הסעות ובעיקר להשתתף במימון הלימודים.

לעומת הקשיים שתוארו בשני המסלולים הקודמים, ניכר ביקוש רב לכיתות הרגילות הן מצד האוכלוסייה והן מצד הגורמים המקומיים והתקציב הופנה בעיקר לאפיק זה.

רמת הלימודים

התלמידים מוינו לרמות וכך גם הכיתות, אולם מיון זה אינו חד משמעי. בכל הכיתות התגלו רמות ידע שונות בעברית ובהשכלה כללית. כמעט שלא נמצאו כיתות הומוגניות והמורות התמודדו עם כיתות קטנות ומגוונות מבחינת רמת לימודים. רוב הלומדים היו ברמות של מתחילים וטרם יסוד, כלומר, אנשים שהיה צריך ללמד אותם לזהות את האותיות ולקרוא טקסט פשוט (ראו לוח 1).

לוח 1: כיתות לפי רמה בשנים תשס"ח-תשס"ט (באחוזים)

רמת כיתה	תשס"ח	תשס"ט
מתחילים, טרום יסוד	69	76
יסוד	25	18
תיכון	6	6
סך הכול	100	100

מקור: דיווחים של מנהלי המחוזות של אגף חינוך מבוגרים במשרד החינוך

מקצועות

באופן טבעי בכל הכיתות למדו עברית והבנת הנקרא. בכיתות מעטות נוספו מקצועות כמו חשבון ואקטואליה.

אוכלוסיית היעד ומאפייניה

מספר לומדים

אוכלוסיית היעד של התוכנית הייתה 800 אנשים. בפועל נרשמו אליה 637 אנשים, כלומר, 80% מאוכלוסיית היעד. בכיתות האינטנסיביות למדו 27 אנשים, במקום 200 כמתוכנן. בכיתות הרגילות למדו 506 אנשים במקום 380 כמתוכנן, ובכיתות 'עבודה בעברית' למדו 104 אנשים במקום 220 כמתוכנן.

מוצא

70% מהלומדים היו עולי אתיופיה ו-21.5% נולדו בבוכרה ובארצות הקווקז. שאר הלומדים היו ממדינות חבר העמים. ניתן להבחין בשונות בין המסלולים: בכיתות האינטנסיביות למדו רק עולי אתיופיה, הכיתות הרגילות היו מעורבות ואילו בכיתות 'עבודה בעברית' רק 52% מהלומדים נולדו באתיופיה.

לוח 2: לומדים לפי ארצות לידה ולפי סוג כיתה

ארץ לידה	סך הכול		סוג כיתה	
	מספרים	אחוזים	אינטנסיביות	רגילות
סך הכול	488	100.0	100.0	100.0
אתיופיה	342	70.1	100.0	70.0
חבר העמים - אסיה	105	21.5		21.0
חבר העמים - אירופה	34	7.0		8.7
מדינות אחרות	7	1.4		0.3

מקור: תוכנת תב"ת

קבוצת גיל מרכזית

44.3% מכלל הלומדים היו בני 30 עד 39 ו-37.4% מהלומדים היו בקבוצת הגיל 40 עד 49. בכיתות האינטנסיביות 64.3% מהלומדים היו בקבוצת הגיל 40 עד 49, בכיתות הרגילות 54.1% היו בני 30 עד 39, ובכיתות עבודה בעברית היו 42.3% מהלומדים בקבוצת הגיל 50 עד 59.

מגדר

62.7% מהלומדים היו נשים.

ותק בארץ

הוותק הממוצע בארץ – 10.1 שנים.

לימודים בעבר

35% לא למדו כלל. 66% סיימו אולפן א'. הלומדים שלא למדו כלל היוו אתגר עבור המורות, בגלל חוסר הרגלי למידה בסיסיים כמו שמירה על לוח זמנים, עמידה במטלות ועוד.

עבודה בשנת 2008

73% מהמרוואיינים ב-9 הכיתות שנדגמו עבדו, כולם בעיסוקים שאינם מחייבים הכשרה כלל או המחייבים הכשרה קצרה.

הסיבות להשתתפות בתוכנית

בראיונות שבוצעו בכיתות שנדגמו התברר כי המשתתפים לומדים בתוכנית בגלל הסיבות הבאות: עבודה, הגברת הביטחון העצמי, שיפור העברית והחשבון, חברה וסיבות משפחתיות. והנה הפירוט: עבודה – 37% מהלומדים תלו את לימודיהם בעבודה: הם רוצים למצוא עבודה, להתקדם בעבודה, לממש את הפוטנציאל שלהם בעבודה ('עד מתי אני אטפל בסבתות'), להשתלב בקורס הכשרה מקצועית וכו'. ביטחון עצמי – 20% רוצים להגביר את ביטחונם העצמי ולשלוט יותר בחייהם, לדבר עם אנשים, להסתדר בחיי היום יום, לקרוא עיתון. שיפור העברית והחשבון – 16% מהמרוואיינים רוצים ללמוד עברית או לחזק את הכתיבה, ללמוד חשבון וללמוד באופן כללי. חברה – 12% רוצים להשתלב בחברה ו/או להיות ישראלי. סיבות משפחתיות – 9% לומדים בגלל הילדים: ללמד את הילדים, להבין אסיפות הורים, לקרוא סיפור לנכד וכו'. אחר – 6% מהמרוואיינים באו ללימודים כי המעסיק שלח אותם או כדי להפיג את בדידותם.

תוצאות

תוכנית דלת פתוחה קבעה לעצמה מדדי הצלחה בשלב התכנון. התוצאות המוצגות להלן מתייחסות למדדי ההצלחה שנקבעו.

התמדה

לפי התוכנית, 80% מהלומדים היו אמורים לסיים את לימודיהם. בפועל 78% מהלומדים בכיתות האינטנסיביות סיימו את הלימודים. בתוכנית הניהול של תב"ת לא נמצא דיווח על נושרים בכיתות הרגילות ובכיתות 'עבודה בעברית', אולם המורות דיווחו בראיונות על נשירת לומדים ואף על כיתות שהתפרקו כליל.

עמידה במבחנים

התוכנית קבעה ש-80% מהתלמידים בכיתות להשלמת השכלה יסוד יעברו בהצלחה מבחני סיום. למעשה, רוב המשתתפים למדו בכיתות ברמת טרום-יסוד שבהן יש מבחנים פנימיים ולא מבחנים חיצוניים. אין נתונים על הציונים של הלומדים.

המשך הלימודים

לפי התוכנית, 30% מהמסיימים את מסלול הלימודים ימשיכו ללמוד. אולם לא נערך מעקב אחר המשתתפים ולא ידוע כמה מהם המשיכו ללמוד. עם זאת, בראיונות בכיתות שנדגמו ציינו 45% מהמרוואיינים שהם מתכוונים להמשיך. חלק ציינו שהם רוצים ללמוד עברית, חשבון ומחשבים, וחלק לא פירטו את תחום הלימודים הרצוי.

השמה בעבודה

מדד ההצלחה היה ש-20% מהלומדים שאינם עובדים ישתלבו בעבודה במשרה מלאה ו-30% יעבדו במשרה חלקית. לא נערך מעקב אחרי המשתתפים ולא ידוע כמה מהם השתלבו בעבודה. בראיונות

שנערכו בכיתות שנדגמו ציינו 45% מהמרוואיינים שאחרי הלימודים הם רוצים לפנות להכשרה מקצועית או לאבחון או לחזור ללשכת העבודה או לעבוד.

קידום בעבודה

מדד ההצלחה היה ש-5% מהעובדים יקודמו בשכר ו/או בתפקיד במקום העבודה. לא נערך מעקב אחרי הלומדים ולא ידוע כמה מהם קודמו. בראיונות שנערכו בכיתות שנדגמו ציינו חלק מהלומדים שהם מרגישים טוב יותר בעבודה, מכיוון שהממונים מטילים עליהם משימות הכרוכות בקריאה וכתובה.

הפקת תועלת מהלימודים

89% מהמרוואיינים בכיתות שנדגמו אמרו שהם למדו בקורס את מה שרצו ללמוד. כולם למדו דברים חדשים שלא ידעו קודם:
52% מהמרוואיינים למדו דברים חדשים בעברית – אוצר מלים, דקדוק וקריאה.
17% מהמרוואיינים למדו דברים חדשים על העם והמדינה – בחירות, היסטוריה, על ירושלים ומדינת ישראל.
31% מהמרוואיינים למדו נושאים אחרים שונים – חוקים וזכויות עבודה, מילוי טפסים, מחשב וחשבון.

שביעות הרצון של הלומדים

הלומדים בכיתות שנדגמו רואיינו והתבקשו להעריך את שביעות רצונם ממרכיבים שונים בחוויית הלימודים, בסולם מ-1 ('בכלל לא מרוצה') עד 4 ('מרוצה מאוד'). כל המרוואיינים היו שבעי רצון מהיחס של המורה, 94% מהמרוואיינים היו מרוצים מהספרים, 93% מהמרוואיינים היו מרוצים מהחברים לספסל הלימודים, 81% היו מרוצים ממקום הלימודים ו-78% מהמרוואיינים היו מרוצים ממספר שעות הלימוד.

הטמעת תוכנית 'דל"ת פתוחה' והוראת תחום התעסוקה

תוכנית 'דל"ת פתוחה' לא נערכה מראש להטמעת הרעיון של הוראת תחום התעסוקה. לקראת סיום ביצוע התוכנית הוחלט לנקוט בפעולות הבאות:

1. להפעיל מערך תומך להכשרת המורים בשימוש בחומרי הלימוד, על מנת להטמיע אותם בעבודה בכיתות.
2. להשתמש בתכנים שפותחו, בחומרי הלימוד ובחומרים ייחודיים לתחום התעסוקה – בכל הכיתות שייפתחו.
3. להשתמש באתר ולהטמיע אותו בתוכניות הלימודים, תוך ניסיון להתאימו גם לאוכלוסיות אחרות (כמו האוכלוסייה הערבית).
4. לערוך במט"ח יום עיון וסדנא על השימוש באתר.
5. לדאוג לקבלת משוב מהמורים על התקדמות הכיתות לאורך כל השנה, כדי להפוך את המורים לשותפים לעשייה בכללותה.

חשיפת התוכנית

המורות נחשפו לתוכנית 'דל"ת פתוחה' ביום העיון השנתי של האגף לחינוך מבוגרים, הנערך לרגל פתיחת שנת הלימודים.

השתלמות וסדנה

התקיימו במט"ח יום השתלמות וסדנה שבו נטלו חלק 70 מורות מכל רחבי הארץ. בשנת הלימודים תש"ע התקיימה בכל מחוז השתלמות אחת בנושא הוראת 'דל"ת פתוחה'. בהשתלמויות נטלו חלק כ-70 מורות.

הדרכה

עקב צמצומים בתקציב יש היום פחות מדריכות מחוזיות מאשר בעבר, והמדריכות שנותרו נושאות בעומס גדול יותר. האגף לחינוך מבוגרים מינה מדריכה ארצית לתוכנית שלרשותה עומדים יומיים בשבוע לצורך ההדרכה. בנוסף ל'דל'ת פתוחה' יש לה משימות הדרכה נוספות במחוז הצפון. כמו כן יש 3 מדריכות מחוזיות שלכל אחת מהן מוקצב יום בשבוע לצורך הדרכה.

תוכנית ההפצה (העברת התוכנית למורות) הוכנה לקראת סיום הפעלת 'דל'ת פתוחה', ללא הצבת יעדים. תוכנית ההטמעה לא הוכנה כלל. המשבר התקציבי והארגוני באגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך הקשה על הפצת התוכנית.

הפצת התוכנית נעשתה באמצעות ימי עיון והשתלמויות ארציים, שבהם האגף לחינוך מבוגרים חשף את התוכנית ואת האתר. בשנת תש"ע ערך האגף השתלמות אחת בכל מחוז. כל שנה נחשפו לתוכנית כ-70 מורות, אולם לא ידוע שיעורן מכלל המורות למבוגרים. לא היה יעד אופרטיבי להפצת התוכנית, כמו מספר המורות שייחשפו לאתר בימי עיון או השתלמויות מחוזיות; לא הייתה תוכנית להטמעת התוכנית עם יעדים אופרטיביים כמו: מספר הכיתות שילמדו את נושא התעסוקה, מספר אנשים שילמדו את הנושא כתחום דעת המקנה קרדיט לתעודת סיום הלימודים.

התמיכה של הסביבה הלימודית בהטמעת התוכנית

הסביבה הלימודית אינה תומכת בהטמעת התוכנית. הכיתות מיושנות ואין בהן, או במתנ"סים ובמועדונים, סדנאות מחשבים לרשות הלומדים.

חשיבות התעסוקה בעיני המורות

לאחר סיום התוכנית הופץ שאלון בקרב 33 מורות שלימדו באולפני המשך לעולי אתיופיה, שבהם למדו 442 אנשים.

רוב המורות סברו שנושא התעסוקה חשוב מאוד להוראה. מעט מורות השיבו שהנושא אינו חשוב, זאת משום שהן לימדו קשישים או אנשים שעבדו בלאו הכי. למורות שלימדו היה ניסיון בהוראה באולפנים, והן ידעו שרוב העולים מעוניינים לרכוש את השפה כדי שיוכלו לעבוד ולהשתלב בחברה הישראלית. עם זאת, רובן לא לימדו את תחום התעסוקה. כיצד ניתן להסביר את הסתירה? יש כמה הסברים אפשריים שלא נבדקו:

- יתכן שהמורות לא קושרות את תוכנית 'דל'ת פתוחה' לתחום התעסוקה.
- המורות לא מעוניינות ללמוד תחום חדש.
- אין תמריצים להוראה של תחום חדש.
- לאגף לחינוך מבוגרים אין תוכנית שיטתית לשיווק התוכנית.
- המורות חוששות מפני השימוש במחשב.
- במסודות בהם מלמדים עברית אין מחשבים זמינים.
- המורות אינן מודעות לאפשרות ללמד את נושא התעסוקה ללא מחשב.

השפעות התוכנית

לאחר הפיילוט התברר כי יוצאי אתיופיה שלמדו באולפנים אינם יודעים קרוא וכתוב, למרות הקצאת השעות הכפולה לאולפן של עולי אתיופיה ולמרות כוח ההוראה המשולב של דוברי אמהרית ועברית. ככל שהתוכנית נמשכה, חשו המורות תסכול מההתקדמות האיטית של המשתתפים ועלה הצורך לפתח שיטות הוראה ייחודיות עבור עולי אתיופיה.

משרד החינוך, הג'וינט ותב"ת חברו לניסוי של שני מודלים שונים: מודל אחד הופעל על ידי מורים של משרד החינוך ובמימונו, עם משאבים רבים לפיתוח חומרים

והשתלמויות למורים, במימון של הג'וינט ותב"ת. המודל הופעל ב־9 כיתות בפתח תקווה, קריית ים וקריית חיים. בגרסה זו, בכל כיתה מלמדים שני מורים – מורה ותיק ומורה דובר אמהרית; מורה נוסף צופה בפעילות. התקיימו השתלמויות ותוכנית הכשרה למורים שהשתלבו בהוראה וצפייה בכיתות הפיילוט. במפגשי ההשתלמות נחשפו המורים לפרויקט החדש, לחומרי לימוד חדשים, לשיטות ההוראה ולכלים מכוּנְי תרבות.

מודל שני הופעל על ידי מכון פוירשטיין באמצעות המורים של המכון שהוכשרו לכך. המכון דאג לחומרי הלימוד ולהנחיה. המודל הופעל ב-3 כיתות בנתניה שלמדו פעמיים בשבוע. הלימודים הסתיימו במאי 2010. המודל הופעל במימון של הג'וינט ותב"ת.

להפעלה של שני המודלים נלוו הוצאות ניהול והערכה במימון הג'וינט ותב"ת.

סיכום והמלצות

הבעיות שהתגלו

תוכנית 'דל"ת פתוחה' שאפה ליצור רצף בין הלימודים של העולים לבין השתלבותם בתחום התעסוקה. כמו כן שאפה התוכנית להכיר בתעסוקה כתחום דעת בתוכניות הלימודים למבוגרים. זוהי תוכנית מורכבת שתבעה תיאום בין גורמים רבים, ביצוע במקומות שונים בארץ, הפעלת כיתות עבור לומדים ברמות שונות שחלקם לא התנסו בלימודים משמעותיים קודם לכן.

שלב התכנון התייחס לתפוקות ולתוצאות ולא עסק בשלב גיוס המועמדים והגדרת הגורם האחראי לבדיקת התוצאות ולהטמעתה של התוכנית במערך חינוך מבוגרים בישראל. הפיזור הרב של עולי אתיופיה היה בעוכריה של התוכנית ויצר קשיים בשיווקה ובגיוס המועמדים. למרות הפיזור של האוכלוסייה החלו ללמוד 637 אנשים שהיו 80% ממספר המשתתפים המתוכנן.

91.6% מהמשתתפים בתוכנית היו עולים מאתיופיה וקווקז, כלומר התוכנית הגיעה לאוכלוסיית היעד של התוכנית. 44.3% מהמשתתפים היו בני 30–39, שהם בעלי סיכויים טובים להיקלט בשוק העבודה, ויש לפנייהם 30–35 שנות עבודה. אולם רק 37% מהמשתתפים הגיעו ללימודים עקב רצונם לשפר את מעמדם בשוק העבודה. 63% מהמשתתפים הגיעו לתוכנית בגלל מניעים משפחתיים וחברתיים ולא בגלל רצון להשתלב בעבודה. הם לא חשו מחויבים להתמיד ולסיים את הלימודים.

כתוצאה מהצורך לתאם בין גורמים רבים חל איחור בפתיחת חלק מהכיתות, והלימודים התפצלו על פני שתי שנות לימוד, תוך כדי פגיעה ברצף הלימודי ובאפקטיביות הלימודים.

במסלול הרגיל נפתחו כיתות שפעלו פעם-פעמיים בשבוע. הכיתות היו הטרוגניות, חלק מהלומדים לא התמידו בלימודים והרבו בחיסורים והיעדרויות, המורות נאלצו לקבל לכיתה תלמידים חדשים באמצע השנה כדי לעבות את הכיתות. בעיות אלה יצרו קשיים בתכנון הלימודים והמורות 'תפרו' תוכניות לימודים פרטניות שהשתנו במשך השנה, תוך כדי שינוי יעדי הלימודים.

מסלול 'עבודה בעברית' הציב אתגרים בפני מקומות העבודה שהיו צריכים לשחרר את העובדים ללימודים ולשבץ אותם במשמרות תוך התחשבות בשעות הלימודים. ניתן לזהות מפעלים שבהם הצליחו המשתתפים להתמיד בתוכנית ולהפיק תועלת בעבודה: מפעלים יציבים, שהגיעו הסכמה להתחייבות לתוכנית והיו נכונים להשקיע מאמץ בעובדים ובקידומם. במפעלים שהיו בעלי מאפיינים שונים הכיתות התפרקו.

התוכנית הוסיפה חומרי לימוד ייחודיים לאוכלוסייה מעוטת השכלה וגם הצליחה להוכיח כי ניתן להשתמש במחשב כאמצעי הוראה לאוכלוסייה זו. אולם למרות שבירת המחסום בתחום המחשב, לא הייתה אפשרות להשתמש בו לצורכי הוראה בגלל היעדר תשתיות מתאימות באתרי הלימוד.

כמו-כן רוב המורות בכיתות המבוגרים סבורות שהתעסוקה היא תחום חשוב להוראה, אך הן לא עוסקות בכך בפועל, ומומלץ לבחון את הסיבות.

אחת מתוצאות התוכנית היא פיתוח של שני מודלים להוראה בקרב עולי אתיופיה, כדי לקדם את האוריינות של מבוגרים מעוטי השכלה בקבוצה זו.

המלצות

לדעת עורכת מחקר זה, יש

- להשתמש בבסיס הנתונים הממוחשב גם בתוכניות עתידיות.
- להגדיר את השותפים בתוכנית, תפקידם והאחריות שלהם בתכנון, ביצוע, מעקב ומדידות של תפוקות ותוצאות. תוכנית 'דל"ת פתוחה' מדדה תפוקות, אך אף גורם לא לקח על עצמו את המעקב ואת מדידת התוצאות.
- לפתוח כיתות באתרי למידה שיש בהם ציוד הולם, כולל מחשבים.
- מיון המועמדים צריך לכלול גם מיון לפי מטרותיהם וציפיותיהם מהתוכנית וקבלת מחויבות מהם להתמיד בלימודים ולהשלים אותם.
- להימנע מקבלת תלמידים חדשים החל משבועיים לאחר תחילת הלימודים.
- להדיח משתתפים שנעדרים מהתוכנית זמן רב, דבר שגורם לעיכוב של הכיתה ולקשיים בהוראה.
- להתחיל את הלימודים אחרי החגים ולשמור על רצף עד סוף השנה. אין לפצל את הלימודים על פני שתי שנות לימוד.

מקורות

בנק ישראל (2007). **דוח לשנת 2006**. ירושלים.

נאון ד', קינג, י' וולדה-צדיק, א' (2006). **אוכלוסיות שאינן משתתפות באורח מלא בשוק העבודה: גודלן, מאפייניהן ותוכניות לקידום תעסוקתן ולהגברת ניידותן בתעסוקה**. ירושלים, מכון ברוקדייל ותב"ת.

תב"ת, תוכנית עבודה לשנת 2008.

אתר הלמידה 'דל"ת פתוחה' <http://opendoor.cet.ac.il>